

Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка НАН України, м. Київ

**ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ДЕКОРАТИВНИХ ФОРМ
СОСНИ ЗВИЧАЙНОЇ В ДЕКОРАТИВНОМУ САДІВНИЦТВІ ПОЛІССЯ
І ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ**

В статті наведені матеріали щодо поширення декоративних форм сосни звичайної в декоративних насадженнях у даному ботаніко-географічному регіоні. Подана характеристика декоративних форм перспективних для створення різноманітних декоративних груп та композицій, скельних садів.

Постановка проблеми

Асортимент хвойних, який використовується в декоративних насадженнях України, потребує покращення. В цьому плані значний інтерес викликають декоративні форми сосни звичайної, які мають високу стійкість, здатність зберігати високі декоративні, санітарно-гігієнічні і естетичні властивості при озелененні. Більшість форм сосни звичайної, які

© І. С. Маринич, В. К. Балабушка

є в деяких ботанічних садах, дендропарках, дендраріях, в декоративних насадженнях майже не трапляються. Тому залучення їх у культуру має практичне значення для садово-паркового будівництва.

Завдання досліджень. Передбачалось визначити формову різноманітність сосни звичайної в насадженнях ботанічних садів, дендропарків, старовинних парків, дендраріїв, міському озелененні; виявити найперспективніші декоративні форми; охарактеризувати особливості їх композиційного використання в зонах Полісся та Лісостепу України.

Об'єктами досліджень були насадження ботанічних садів, дендропарків, старовинних парків, дендраріїв, насаджень держлісгоспів та міського озеленення в зонах Полісся та Лісостепу України – всього близько 100 об'єктів.

Результати досліджень

Дослідженнями виявлено найперспективніші декоративні форми сосни звичайної, які доцільно використовувати в асортименті декоративних насаджень в зонах Полісся та Лісостепу України.

Сосна звичайна (*Pinus sylvestris* L.) – вічнозелене дерево до 45 м заввишки з рідкою широкоовальною плосковерхівковою кроною. Стовбур стрункий з темною тріщинуватою корою внизу і лускатою золотисто-червонуватою вгорі. Хвоя зелена, знизу сиза, гостра, 3–7 см завдовжки. У молодих дерев хвоя густіша, ніж у зрілому віці. Шишки яйцеподібно-конічні 2,5–7 см завдовжки, бурувато-сірі. Насіння дрібне, від жовто-бурого до темно-сірого кольору. Крило втричі довше за насінину. Маса 1000 насінин – 9–10 г.

Природний ареал займає величезні простори Євразії від Атлантичного до Тихого океану. На півночі заходить за полярне коло, на півдні зустрічається в степу. Зростає також у Криму та на Кавказі. В умовах Києва пилює з другої до кінця третьої декади травня. Насіння досягає в другій половині вересня. Швидкоросла порода. Найбільший приріст висоти дає у сприятливих умовах у віці 15–35 років, у 80 років досягаючи 40–45 м заввишки. Живе понад 500 років.

В НБС НАН України на темно-сірому суглинистому ґрунті середнього зволоження у віці 50 років сосна звичайна досягла 22 м заввишки. Дуже світловибаглива, тому стовбур добре очищується від сучків у віці 25–40 років. Надалі стовбур має колоноподібну форму. Зимо- і посухостійка. Високодекоративна. Невибаглива до родючості ґрунтів – може рости на бідних і досить сухих ґрунтах та на болоті. Найкраще росте на свіжих глибоких супіщаних ґрунтах. Вітростійка, але страждає від сніголаму. Добре розмножується насінням, а декоративні форми – щепленням на подібних видах (у кінці квітня – на початку травня).

Дуже поліморфний вид, який налічує понад 100 одиниць різного таксономічного рангу [1]. Найцікавіші з них такі:

P.s. 'Breviramulosa' – дерево, схоже на тип виду, з вузькою пірамідальною кроною. Росте у соснових насадженнях Поліського

держлісгоспу (Вільчанське лісівництво, пробна площа № 10, кв. 20, тип умов місцезростання С3, склад насаджень 8С2Д, вік – 110 років, середній діаметр 36 см, середня висота – 28 м, повнота – 0,7). Як декоративну рослину найкраще використовувати в алеях, групах, на фоні газонів.

P.s. 'Longifolia' – дерево, схоже на тип виду, відрізняється довгою хвоєю. Зустрічається в соснових насадженнях Київського держлісгоспу (Ірпінське лісівництво, пробна площа 2, кв. 14, тип умов місцезростання В2, склад насаджень 10С, вік – 100 років, середній діаметр – 40 см, середня висота – 28 м, повнота – 0,6). Як декоративну рослину найкраще використовувати на фоні газонів.

P.s. 'Microcarpa' – дерево, схоже на тип виду, з дрібними шишками, розмір і вага яких в 1,5–2 рази менші, насіння також дрібне. Ростає у соснових насадженнях Вищедубечанського держлісгоспу (Жукинське лісівництво, пробна площа 1, кв. 45, тип умов місцевиростання – С2, склад насаджень – 7С3Д, вік – 90 років, середній діаметр – 40 см, середня висота – 26 м, повнота – 0,6). Як декоративну рослину найкраще використовувати в алеях, групах, поодинокі, на фоні газонів.

P.s. 'Platycladus' – дерево з широкою пірамідальною кроною. Зустрічається у соснових насадженнях Димерського держлісгоспу (Кам'янське лісівництво, пробна площа 3, кв. 45, тип умов місцевиростання – С2, склад насаджень – 7С3Д, вік – 100 років, середній діаметр – 40 см, середня висота – 25 м, повнота – 0,7). Особливо прикрашає відкриті місця, на фоні газонів.

P.s. 'Virgata' – дерево з змієвидно-скручено-гіллястою кроною. Ростає у соснових насадженнях Поліського держлісгоспу (Вільчанське лісівництво, пробна площа 10, кв. 20, тип умов місцевиростання – С3, склад насаджень – 8С2Д, середня висота – 28 м, середній діаметр – 36 см, повнота – 0,7). Як декоративну рослину використовують на фоні газону [2].

P.s. var. cretacea – шатроподібне дерево, схоже на тип виду, хвоя коротша і товстіша, шишки дрібніші, сірі. Зустрічається по берегах Сіверського Дінця, в горах Артема і в Слов'янському р-ні Донецької обл. Культивується у Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України. У декоративних насадженнях використовується як вид.

P.s. var. nana – низькоросле деревце або куц з дуже короткою хвоєю та дрібними шишками. Часто плутають з 'Watereri'. Зустрічається на сфагнових болотах північно-західних районів України [4]. Культивується лише у Ботанічному саду ім. О.В. Фоміна Київського Національного університету ім. Т. Шевченка. Цінна для декоративного садівництва та дендрологічних колекцій.

Відомо кілька десятків культурних садових і селекційних форм, які відрізняються за характером росту, кольором і розміром хвої. Придатні для культивування в даному регіоні наступні форми:

Pinus sylvestris 'Argentea' – високе дерево з червонувато-сірою або попелясто-сірою корою, хвоя голубувато-зелена з сріблястою паволокою,

яка помітна навіть на шишках. Культивується в Устимівському дендрологічному парку на Полтавщині. Найбільш декоративна на фоні зелених газонів.

P.s. 'Argentea Compacta' – кулястий кущ до 2 м заввишки з спрямованими догори жовто-зеленими пагонами та щільною, жорсткою сріблясто-сірою хвоєю. Зустрічається у Ботанічному саду ім. О.В.Фоміна Київського Національного університету ім. Т.Шевченка. Заслугує використання на фоні зелених газонів та у композиціях рокаріїв.

P.s. 'Fastigiata' – колоноподібне дерево з щільно притиснутими гілками та блакитно-зеленою хвоєю. Культивується в Хоростківському дендрологічному парку на Тернопільщині. Особливо декоративна на фоні зелених газонів.

P.s. 'Hibernica' – карликовий округлий кущ з короткою блакитно-сірою хвоєю. Трапляється у Ботанічному саду ім. О.В.Фоміна Київського Національного університету ім. Т.Шевченка. В декоративних насадженнях доцільно використовувати у композиціях з низькорослими рослинами, на фоні зелених газонів, в рокаріях.

P.s. 'Kaambusiana' – карликовий майже кулястий кущ з дуже смолистими бруньками та короткою зеленою хвоєю. Ростає тільки у Ботанічному саду ім. О.В.Фоміна Київського Національного університету ім. Т.Шевченка. Цінна у композиціях з низькорослими рослинами кам'янистих садів, на фоні зелених газонів.

P.s. 'Pendula' – дерево з куполоподібною кроною та звисаючим гілками. Ростає в дендрологічному парку “Олександрія” на Київщині. Дуже гарна на фоні зелених газонів, на відкритих місцях.

P.s. 'Pyramidalis Compacta' – дерево, схоже на тип виду, відрізняється компактною пірамідальною кроною та блакитно-зеленою хвоєю. Культивується в дендрологічних парках Устимівки на Полтавщині та “Софіївки” на Черкащині. В декоративному садівництві можна використовувати як вид.

P.s. 'Sei' – дерево або деревце з блакитною хвоєю. Зустрічається тільки у Ботанічному саду ім. О.В. Фоміна Київського Національного університету ім. Т. Шевченка. Вирізняється високою декоративністю на фоні газонів.

P.s. 'Tortuosa' – дерево, схоже на тип виду, але нижче, ніж дерева виду, з викривленими гілками та блакитно-зеленою хвоєю. Ростає у Ботанічному саду ім. О.В. Фоміна Київського Національного університету ім. Т. Шевченка. Становить інтерес для декоративного садівництва та дендрологічних колекцій.

P.s. 'Watereri' – широкозаокруглений кущ або дерево з цупкою, скрученою блакитно-сірою хвоєю. Культивується лише у Ботанічному саду ім. О.В. Фоміна Київського Національного університету ім. Т. Шевченка. Особливо живописно виглядає на фоні газонів, у композиціях рокаріїв.

Використання випробуваних малопоширених та рідкісних декоративних форм сосни звичайної збагатить і прикрасить об'єкти озеленення та декоративного садівництва в зоні Полісся та Лісостепу України.

Висновки

1. Попередні дослідження дозволили виявити таксономічний склад хвойних, у тому числі сосни звичайної, в Україні, провести оцінку життєздатності, проаналізувати особливості їх використання в садово-парковому будівництві.

2. Перспективними для використання в декоративному садівництві є 17 декоративних форм сосни звичайної.

3. В насадженнях Полісся та Лісостепу України зустрічаються цінні рідкісні декоративні форми сосни звичайної: 'Virgata', 'Platyclusus', 'Longifolia', var. *nana*, 'Tortuosa' та ін., їх слід оберігати як вихідний генофонд.

Перспективи подальших досліджень

Виявлення та випробування перспективних видів і форм сосен з метою широкого залучення їх в культуру, удосконалення способів насінневого і вегетативного розмноження, аналіз досвіду і опрацювання раціональних методів їх ландшафтного використання.

Література

1. Дендрофлора України. Дикорослі та культивовані дерева й кущі. Голонасінні: Довідник / За ред. М.А. Кохно, С.І. Кузнецова. – К.: Вища школа, 2001. – 207 с.
2. Балабушка В. К. Формова різноманітність сосни звичайної у Київській області // Вісник сільськогосподарської науки. – К.: Урожай, 1976. – № 2. – С. 72–74.
3. Колесников А. И. Декоративная дендрология. – М.: Лесн. пром-сть, 1974. – 703 с.
4. Кузнецов С. И., Маринич И. С., Похильченко О. П., Слюсар С. И. Биоразнообразие хвойных в коллекционных и парковых культурфитоценозах в связи с их интродукцией в Полесье и Лесостепь Украины // Бюл. Госуд. Никит. бот. сада. – Ялта, 2003. – Вып. 88. – С. 106–109.
5. Правдин Л. Ф. Сосна обыкновенная. Изменчивость, внутривидовая систематика и селекция. – М.: Наука, 1964. – 190 с.
6. Krussman G. Die Nadelgehölze. – Ibid, 1979. – 264 s.